

СЕКЦІЯ 27

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

*Керівник секції: доцент кафедри господарського права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент В. В. Добровольська*

*Секретар секції: лаборант кафедри господарського права та процесу
Я. С. Кондратюк*

ПОДЦЕРКОВНИЙ ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права та процесу,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України*

ВОЄННА ЕКОНОМІКА: ОРІЄНТИРИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Агресія російської федерації проти України, що переросла у повномасштабний збройний напад, та проголошення в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану примушують правознавців формувати правовий порядок денний преребудови економіки на воєнні рейки. Вже у березні 2022 року Міністр оборони України заявив про те, «Економіка переведена на військові рейки»... «Заводи та фабрики продовжують роботу, виконують військове замовлення, ремонтують техніку, перетворюють військові трофеї на зброю» – закликав, – «щоб боротись країна повинна працювати, кожен на своєму місці. Якщо ви вимушені були евакуюватись – знайдіть роботу на новому місці – ваша допомога потрібна всюди...» [1].

Попри загальну правильність посылу представника влади, зазначені елементи економічного регулювання – державне замовлення та рекомендації виробничому сектору економіки – явно недостатньо для побудови економіки воєнного типу в поточному стані руйнівного зовнішнього впливу агресора на її зміст та перспективи, блокування транспортних коридорів, знищення інфраструктури та окупації. Зокрема, отримала поширення хибна думка про те, що «державна має адаптувати податкове навантаження і податкові правила до воєнних умов, для сприяння виживанню бізнесу в умовах війни» [2].

Економіка воєнного типу істотно відрізняється від економіки ринкового спрямування. Дійсно, якщо порівнювати економіку США

періоду II Світової війни та економіку Великої Британії цього періоду, то можна помітити істотні відмінності. Економіка США майже не була піддана руйнуванням, захопленням, зовнішньої дезорганізації. Чого не можна сказати про економіку Великої Британії. Економіка США в цей період по суті не була економікою воєнного типу, а економікою воєнного сприяння, максимально орієнтованою на потреби виконання оборонних замовлень та забезпечення збройних сил, що природньо відображало здатність загальноринкових механізмів за гнучкої державної підтримки безперешкодно виконувати основні функції виробництва в умовах війни.

Цих механізмів було явно недостатньо для Великої Британії, яка під час II Світової війни, особливо в її перший період, фактично опинилася в транспортній облозі, була піддана значним руйнуванням, розриванню виробничих ланцюгів, загибелі працівників та інших жаків безпосередньої агресії нацистської Німеччини. Саме під тиском цих обставин, які дуже нагадують умови, в яких опинилася економіка України в 2022 році, в 1939-1945 роках Велика Британія була вимушена запровадити жорстке державне регулювання економіки, що супроводжувалося прямим регулюванням фінансової, виробничої, продовольчої, трудової та інших сфер суспільних відносин. Зокрема, відзначається, що «Під час мобілізації у Другій світовій війні Велика Британія була перетворена з переважно вільної ринкової економіки на планову економіку. Збільшення державного контролю над економікою було необхідним для подальшої війни» [3]. Про це свідчать численні правові акти Воєнного кабінету: Типовий приклад: на відміну від України, де на початку березня 2022 року було радикально зменшено податки, під час війни у Британії були збільшені всі види оподаткування, збільшуючи доходи, але також зменшуючи інфляцію. Були створені більш ефективні методи збору, зокрема Pay As You Earn (PAYE). Уряд також запровадив схеми заощаджень, які допомогли зменшити попит на витратні матеріали. Державний контроль за економікою забезпечував ефективне задоволення зростання попиту на виробництво. Необхідно було також контролювати інфляційний тиск, який супроводжував війну, для підтримки стабільного суспільства. Втручання держави було очевидним у плануванні, прямому контролі промисловості, розподілі ресурсів, субсидіях та нормуванні. Уряд контролював фабрики королівських ордонансів, які виробляли боеприпаси і на початку війни взяли під контроль залізницю та порти. Міністерство військового транспорту взяло на себе далекі автомобільні перевезення, хоча в цілому виробництво залишилося у приватних руках. Уряд використовував розподіл ресурсів через обмеження замовлень на постачання для керівництва промисловістю. В одних галузях «ядерні» фірми поглинали інші, скорочуючи виробництво необхідних товарів і скорочуючи цивільний сектор. Це супроводжувалося масовим розширенням військового сектору. В основі економіки воєнного типу було покладено перерозподіл трудових ресурсів в найбільш важливі сектори економіки. Втручання держави полягало

у жорсткому плануванні, прямому контролі промисловості, розподілі ресурсів, субсидіях та нормуванні [4].

Економічна та правова політика української влади перших місяців війни з російським агресором виявила численні економіко-правові коливання та відсутність прогнозованого вектору розвитку з урахуванням усіх тягот війни.

Якщо аналізувати відповідні кроки політичного керівництва, то по крупницям можна виділити кроки у бік побудови воєнної економіки.

Значною мірою непристосованим для цих завдань виявився і Закон України «Про режим воєнного стану». Зокрема, на сьогодні можна виокремити певні регулятивні повноваження владних структур на час воєнного стану, що можуть впливати на сфері господарювання і відповідну структуру економіки:

- запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки;

- використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності;

- примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності;

- регулювати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або закладів культури та засобів масової інформації;

- встановлювати особливий режим у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

- запроваджувати нормоване забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами.

Усі інші повноваження меншою мірою впливають на структуру економічних відносин в умовах воєнного стану, але й названі не можуть повною мірою задовольнити потреби побудови воєнної економіки.

Зокрема, повноваженням «використовувати потужності та трудові ресурси підприємств...» не кореспондує адекватний механізм реалізації.

Як відомо, економіка існує за об'єктивними законами руху грошей та товарів. «Використання потужностей та трудових ресурсів» вимагає щонайменше планування, інформаційного обміну, усунення розбіжностей, компенсації та гармонізації з механізми державних закупівель (замовлень, реквізицій) й відшкодування завданих збитків.

За відсутності такого механізму відповідні положення є мертвими, не здатними до того, аби забезпечувати функціонування економіки воєнного типу на сталій та прогнозованій основі.

Звертає на себе увагу, що національне законодавство тривалий час фактично «паціфікувалося», коли не лише, наприклад, були ліквідовані військові суди, які здатні на спеціалізованій основі здійснювати професійне правосуддя у питаннях військової справи, але й значно ослаблювалася здатність господарського законодавства забезпечувати потреби економіки в умовах воєнного стану. Зокрема, Законом України № 3205-IV від 15.12.2005 були виключена з Господарського кодексу України положення ч. 4, ст. 13: «У випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами, Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади можуть встановлювати державні завдання, що є обов'язковими для суб'єктів господарювання». Замість того, аби розробити положення, що мали б передбачати організаційно-майновий алгоритм взаємодії органів державної влади та суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, держава взагалі відмовилася від цього інституту, здатного перетворювати державну політику у цій сфері в результат посилення обороноздатності та ефективності використання обмежених ресурсів.

Наведене наочно доказує, що питанням побудови воєнної економіки слід приділити першочергового характеру. Наявні та перспективні кроки у цій сфері мають бути активніше задіяні, в тому числі з урахуванням досвіду побудови воєнної економіки в Британії часів II Світової війни та реалізації потреб прискореного спрямування діяльності господарюючих суб'єктів на потреби воєнного господарства.

Список використаних джерел:

1. Резніков О. 10 днів 4 години 20 хвилин – 244 години Україна бореться за увесь світ. URL: <https://www.facebook.com/reznikovoleksii/posts/361573829312308>
2. Оносовський Д. Податки під час війни: що змінилося для бізнесу URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/211250_podatki-pd-chas-vyni-shcho-zmnilosya-dlya-bznesu
3. Economy and the Second World War: The Cabinet Papers: URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/control-industry-production.htm>
4. Control of industry and production : The Cabinet Papers: URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/control-industry-production.htm>

Ключові слова: воєнна економіка, господарсько-правове забезпечення, оподаткування, державний контроль, військовий сектор.

Key words: military economy, economic and legal support, taxation, state control, military sector.